

2014 Büyüme Verileri: Bir Dönemin Sonuna Gelirken

Ömer F. Kurhan, 27 Mart'ta Alternatif Siyaset sitesinde yayımlanan "Erdoğan'ın Fiili Başkanlığı ve Muhalefet" başlıklı yazısında¹, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Türkiye'nin "başkanlık vesayetine dayalı bir ara rejime geçtiği" tespitini yapmıştı. Bu tespiti yaparken, başta HDP olmak üzere toplumsal muhalefet güçlerinin bu "ara rejimi" Erdoğan'ın kişiliğiyle özdeşleştirme eğiliminde olduğuna da öne sürmüştü. Ömer F. Kurhan'a görebu eğilim, Erdoğan'ın üzerinde yükseldiği ittifaklar ve toplumsal destek mekanizmalarını yeterince tahlil edilmemesinden kaynaklanıyordu. Başkanlık vesayetinin ayaklarını şöyle sıralıyordu: Askerlerle ittifak, bir kitle partisi olan AKP'ye ve geniş bir seçmen kitlesine dayanması, devlet bürokrasisinde kazanılan mevzileler ve ekonomik rant dağıtımını düzenleyen klientalist şebekeler.

AKP'nin hegemonik iktidarını büyük ölçüde rant dağıtımını düzenleme gücüne dayandığı çokça yazıldı, çizildi. Erdoğan'ın şahsında cisimleşen fiili başkanlığa dayalı vesayet rejimi de aynı klientalist ilişkiler ağına dayanıyor. Özellikle inşaat sektöründe öne çıkan, fakat gerçekte daha yaygın olan klientalist şebekeler, devlet ihalelerinden nasıplendirilen yeni yetme bir şirketler kesiminden kentsel dönüşüm yapılan bir semtteki küçük müteahhitlere, mahalle muhtarlarına ve yerel AKP örgütündeki çalışanlara kadar büyüklü küçüklü bir dizi aktörü kapsıyor –tabii bu aktörlerin AKP'ye biat etmesi koşuluyla.

Geçtiğimiz günlerde açıklanan 2014 yılı büyüme verileri, 2012'den bu yana ekonomide süregiden durgunlaşmanın derinleştiğini, hatta 2015'te pratikte küçülme anlamına gelebilecek yeni bir döneme girmekte olduğumuzu ortaya koydu. Ekonomik durgunluk, tabana doğru yayılan rant dağıtım mekanizmalarının tökezlemesi, iktidar ilişkilerini eskisi gibi yeniden üretememesi ve nihayetinde ranta çeşitli düzeyler ve oranlarda el koyan geniş toplumsal grupların yerlerini tepedeki daha dar bir seçkinler grubuna bırakması anlamına gelir.

Elbette ekonomideki gelişmeler –şiddetli bir kriz olmadıkça– vesayetçi rejimin politik ve toplumsal dayanaklarını bir anda ortadan kaldırmaz ve kısa vadede bir çözülmeye yol açmaz. Fakat orta vadede bu dayanakları güçlü biçimde aşındırır. Türkiye'de ekonomik dinamiklerin zamansallığı orta vadedir. Buna karşın –iktidar son yıllardaki ekonomik durgunluğu gelip geçici faktörlere bağlasa da– 2012'den beri zaten bu orta vadeli süreç girildiğini ve 2014'te durgunluğun artık geri dönüşü pek mümkün olmayan bir aşamaya geldiğini gözlemliyoruz.

2014 BÜYÜME VERİLERİ BİZE NE SÖYÜYOR?

TÜİK, Türkiye ekonomisinin geçen yıl sadece 2,9 büyüdüğünü açıkladı. Verilerin ayrıntılı analizine geçmeden önce, bahsettiğim orta vadeli trendi ortaya koyan aşağıdaki verilere bakalım.

Tablo 1 – 2007-2014 dönemler ve büyüme

YILLAR	BÜYÜME (%)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (DOLAR)
2007	4,7	9.247
2008	0,7	10.444
2009	-4,8	8.561
2010	9,2	10.003
2011	8,8	10.428
2012	2,1	10.459
2013	4,1	10.822
2014	2,9	10.404

Kaynak: TÜİK

2007 yılı, AKP döneminde sorunsuz görünen son ekonomik büyümenin gerçekleştiği yıldır. Ardından 2008-2009 küresel kriz yılları ve şiddetli bir daralma dönemi geldi. Fakat kriz sonrası Amerikan Merkez Bankası FED'in finans sistemine enjekte ettiği trilyonlarca doların gelişmekte olan ülkelere (GOÜ'lere) yönelmesiyle Türkiye krizi çabuk atlattı ve 2010-11'de rekor büyüme oranları yakaladı. Gelgelelim şirketler ve hanhalklarının yurtdışından gelen ucuz kaynak sayesinde yoğun şekilde borçlanmasına dayalı bu büyüme sürdürülemezdi. Dövizle dayalı borçlanma cari açığı büyütürken, hanhalklarının gerçek gelirlerinde bir artış olmadan borçlanmaya özendirilmesi tehlikeli bir sınıra geldi dayandı.

2012'de içine girilen durgunlaşma trendi, geçici kaldırıcıların etkisini yitirmesi ve ekonominin gerçek sorunlarının yeniden kendini göstermesiyle başladı. Bunun başlıca iki sebebi vardı: Küresel ekonomi 2008-09'da girdiği krizden çıkmadı ve krizin merkezi GOÜ'lere kaymaya başladı. GOÜ'ler, büyük ölçüde özel sektöre ait olmak üzere 2008-2014 arasında toplam 4 trilyon dolar borçlanmıştı ve sıcak paranın tekrar ABD'ye dönmeye başladığı koşullarda daha fazla borçlanamazlardı. İkincisi, Türkiye'de halkın satın alma gücü, tüketici kredilerinin desteğiyle bir süreliğine ayakta tutulmuş, ancak reel ücretlerin durumu ekonomiyi taşıyamaz hale gelmişti.

2014 büyüme verileri bu trendin kalıcı olacağını gösteriyor. Kişi başına milli gelir verisi de bu tespiti güçlendiriyor. TL'nin aşırı değerlenmesi son bulunca, nüfustaki artışa karşın kişi başına düşen milli gelir de yerinde saymaya başladı: 2014'te kişi başına milli gelir, küresel krizin ilk yılı olan 2008'in altına düştü.

Milli gelir, üretimi ve harcamaları temel alan iki ayrı yöntemle hesaplanıyor. Önce 2014'te, 2013'e göre, sektörlerin büyümeye yaptıkları katkıya bakalım.

- **Tarım:** 2014 üretim verisi, her kadar hava koşullarına bağlansa da, Türkiye tarımındaki krizi ve ucuza gıda tedarikinin giderek nasıl büyük bir sorununu dönüştüğünü açığa vuruyor: Tarım geçen yıl % 1,9 oranında küçüldü.
- **İmalat Sanayi:** İç ve dış talep yetersizliğine bağlı olarak GSMH'nın % 24'ünü oluşturan imalatsanayi tarihsel Türkiye ortalamasının altında bir büyüme gösterdi; 2013'e göre % 3,5 oranında büyüdü.
- **İnşaat:** Veriler, inşaatta denizin yavaş yavaş bitmekte olduğu gösteriyor: Yakına kadar ekonomik büyümeyi sırtlayan bu sektör bir önceki yıla göre sadece % 2,2 büyüdü. Üstelik son çeyrekte % 2 daralmaya tanık olduk. İnşaatın ekonomideki belirleyiciliğine ve 2015'in ilk aylarındaki durumuna ilişkin ayrıntılı verileri aşağıda **EK-1'**de veriyorum.
- **Hizmetler ve ticaret:** Türkiye'de iç talebin canlı olduğu zamanlarda % 7-8'lerin altına inmeyen toptan-perakende ticaretin büyümesi ise çok daha sınırlı kaldı. Yüz binlerce küçük esnafın geçimini sağladığı toptan ve perakende ticaret halkın alım gücündeki azalmayı yansıtır şekilde ancak % 1,4 büyüyebildi. 2015'in ilk aylarında perakende ticaretin durumuna ilişkin verileri yazının devamında sunuyorum.

Şimdi de harcama yöntemiyle hesaplanan 2014 GSMH verilerine göz atalım.

Aşağıdaki tablo kamunun, özel sektörün ve hanehalklarının 2014'daki tüketim ve yatırım düzeyini gösteriyor.

Tablo 2 - 2014 harcamalar yöntemiyle GSMH oluşumu

GSMH'NİN OLUŞUMU	BÜYÜME ORANI %	% 2,9'luk BÜYÜMEYE KATKISI
GSMH	2,9	2,90
TÜKETİM		
Hanehalklarının tüketimi	1,3	0,90
Devletin nihai tüketim harcamaları	4,6	0,51
Devletin mal ve hizmet alımları	5,1	0,31

YATIRIMLAR		
Toplam yatırımlar	-1,3	- 0,33
Özel yatırımlar	0,5	0,09
Makine teçhizat	- 3,7	- 50
İnşaat	9,4	0,59
İHRACAT	6,8	1,78

Kaynak: TÜİK

Kabaca şöyle diyebiliriz: 2014 yılında, son yıllarda halkın tüketiminde gördüğümüz azalma devam etti ve hanehalkları tüketimi enflasyondan arındırıldığındasadece % 1,3 arttı.Son yıllardaözel sektör yatırımlarında gözlenen düşme eğilimi ise güçlenerek sürdü: Toplam özel sektör yatırımı sadece % 0,5 arttı. Bu artış da, Türkiyeli kapitalistlerin son yıllardaki yatırım tercihlerine bağlı olarak inşaat yatırımlarındaki % 9,4'lük artıştan kaynaklandı. Makine ve teçhizat yatırımı ise yine hâkim trende bağlı olarak % - 3,7 azaldı.

Öyleyse 2,9'luk büyüme nasıl sağlandı? Başlıca iki yolla: Birincisi, yine son iki yıldır olduğu devlet devreye sokuldu ve kamunun çoğunlukla ihaleler yoluyla gerçekleştirdiği mal ve hizmet alımları % 5,1 artarak 2,9'luk büyümenin % 0,31'ini oluşturdu. İkinci katkı ise % 6,8 artan ihracattan geldi. İhracat 2014'te büyümeye % 1,78 oranında bir katkı yaptı.

Bununla birlikte aşağıda ele alacağımız gibi ihracattaki artışı sürdürmek pek mümkün görünmüyor.

İLK ÜÇ AYIN VERİLERİ, 2015'TE DAHA DÜŞÜK BİR BÜYÜME OLACAĞINI GÖSTERİYOR

Aslında 2014'ü nispeten kurtaran ilk iki çeyrekteki büyüme olmuştu. 3. ve 4. çeyrek verileri ise düşük gelmişti. Diğer yandan, 2015'in ilk iki-üç ayındaki veriler, 2014'ün ikinci yarısında büyümedeki kayda değer düşüşün bu yıl da artarak sürdüğünü ortaya koydu. Durumu görmek için bazı temel göstergelere bakalım.

- **Sanayi Üretimi:** 10 Mart tarihli TÜİK bültenine göre Ocak 2015'te sanayi üretimi, Aralık ayına göre % 1,4 daraldı. Enerji dışında hemen bütün alt-sektörlerde daralma gerçekleşti: Ara malları üretimi % 2,7; dayanıksız tüketim malı üretimi % 2; dayanıklı tüketim malı üretimi ise% 5 oranında daraldı. Daralmanın sonraki aylarda sürmesi bekleniyor.
- **Kapasite Kullanım Oranları (KKO):** İmalat sanayi KKO'ları, sanayi üretimine ilişkin öncü bir gösterge. Küresel kriz yılları 2008-09 hariç 2000'liyıllarda % 75'in üzerinde seyreden KKO, 2014'te ortalama % 74,4 düştü. Bu eğilim 2015'te de devam etti: Ocak, Şubat ve Mart aylarında sırasıyla % 73,7; % 72,8 ve % 72,4'e geriledi.

- **Ekonomik Güven Endeksi (EGE):**TÜİK'in hazırladığı EGE, tüketici güven endeksi (TGE) ile temel sektörlerde işverenlerin ekonomiye dönük beklentilerini gösteren imalat sanayi güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, perakende ticaret güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksinin bir bileşiminden oluşuyor. 100'ün üzeri ekonomiye dair iyimser beklentileri, altı ise tersini gösteriyor.EGE,2014'de genellikle 90'ın biraz üzerinde değerler aldı. 2015'te ise zaten düşük olan beklentiler iyice bozuldu: EGE Ocak'ta 90,7'ye, Şubat'ta ise 88,5'a düştü. Mart'takidüşüş ise çarpıcıydı: 74,9.²
- **Perakende satış endeksi:** Halkın alım gücünü çok yakından gösteren bu endeks verilerini daha orta vadeli bir perspektifle inceleyelim:

Tablo 3 – 2012-2014 perakende iş hacminde yıllık değişim (%)

YILLAR	YILLIK DEĞİŞİM (%)
2012	6,2
2013	4,1
2014	3,9

Kaynak: TÜİK

2012'den bu yana perakende iş hacmindeki düzenli gerileme, çalışan sınıfların geniş kesiminin gelir düzeyinin artık ekonomik büyümeyi desteklemediği saptamasını doğruluyor. Ocak 2015'te ise endeks Aralık 2014'e göre hemen hemen aynı kaldı.

- **İnşaat:** Ana-akım medyada Şubat 2015'te konut satışlarının bir yıl öncesine göre % 15 arttığı yazdı. Buna karşın, ayrıntıya girdiğinizde bu artışın büyük ölçüde ikinci el satışlarından kaynaklandığı görülüyor. Yılın ilk 2 ayında, ikinci el konut satışları % 11,1 artarkenbirinci el konut satışları sadece % 0,5 artmıştı (bina stoğu açısından uyarıcı bir veri). Bu nedenle Ocak ve Şubat'ta yeni konut fiyatları durağan kaldı.Şubat 2014-Şubat 2015 arasındaki bir yıllık dönemde ise fiyat artışları % 6,9 ile enflasyonun altında gerçekleşti. Bu veri, inşaat sektörü için yeni bir duruma işaret ediyor.

2015 BİRİNCİ ÇEYREK İHRACAT VERİLERİ

2015 ilk üç ay verileri, küresel ve bölgesel gelişmeler ile hükümetin/fiili başkan Erdoğan'ın dış politika tercihleri sonucunda ihracatın tehlikeli şekilde azaldığını ortaya koydu.

Aşağıdaki küçük tablo Ocak, Şubat ve Mart 2015’de ihracatın nasıl kademe kademe düştüğünü gösteriyor:

Tablo 4 - 2015’in ilk üç ayında ihracattaki düşüş oranları*

AYLAR	DÜŞÜŞ ORANLARI (%)
Ocak	-9,5
Şubat	-17,7
Mart**	-13,0

Kaynak: TÜİK ve TİM

Tablo Notları:

*İhracat verileri, ambargo nedeniyle İran’a enerji bedeli karşılığında külçe altın olarak yapılan ödemeleri kapsamıyor. TÜİK gerçekte bir ödeme aracı olan külçe altını, “altın ihracatı” olarak kabul ettiği (böylelikle ihracat rakamların yüksek gösterdiği) için ana-akım medyada okuduğumuz ihracat/ithalat verileri altın biçimindeki ödemeleri de kapsamıyor.

**Mart ayı verisi, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından açıklanmıştır.

Veriler, ihracatta son derece ciddi bir düşüşe işaret ediyor. İhracatın düşmesinin başta gelen nedeni, küresel ekonomideki gelişmeler ve bunun bölgesel yansımaları. Avrupa Birliği (AB) hâlâ Türkiye’nin en büyük ihracat pazarı. 2014’te AB ülkeleri deflasyonist bir sürece girmişti. 2015 başında bu süreç derinleşti. AB pazarının tekrar açılıp açılmayacağı, Avrupa Merkez Bankası’nın (AMB) başlattığı parasal genişleme programının başarısına bağlı. Rusya, Batı’nın ambargosuyla karşı karşıya ve ciddi bir krizin eşiğinde dolaşiyor. Düşen petrol fiyatları ise, Rusya’yla birlikte İran, (Irak Kürdistanı dahil) Irak gibi komşuları oldukça olumsuz etkiledi. Son olarak doların avro karşısında güçlenmesi, ithalatının % 65’ini dolarla (ve sadece % 35’ini avroyla) yapan; ihracatının ise yaklaşık % 40’sini avro, % 50’si dolar üzerinden gerçekleştiren Türkiye ekonomisini olumsuz etkiledi. Aynı miktarda ihracat, dolar bazında daha az gelir üretti.

İhracattaki kötü durumun ikinci nedeni ise biliniyor: Erdoğan/Davutoğlu ikilisi Ortadoğu çapında Müslüman Kardeşler üzerinden büyük bir kumar oynadılar ve kaybettiler. Sonuçta, Türkiye’nin de müdahalesiyle Suriye harabeye döndü; Irak’taki Şii ağırlıklı hükümetle ve bölgede nüfuzunu pekiştirmekte olan İran’la ilişkiler bozuldu. AKP Hükümeti rakip iktidarla iş tuttuğu için “uluslararası toplum”un desteklediği Libya Hükümeti geçtiğimiz Şubat’ta Türk şirketlerini devlet ihalelerinin dışında tutma kararı aldı. 2014 Ekim’inde ise darbeci general Sisi, Türk mallarının Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerine kolay ulaşımını sağlayan Mısır-Türkiye transit geçiş anlaşmasını Nisan ayında yenilemeyeceğini açıklamıştı. Bu açıdan, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Mısır’ın başını çektiği Yemen saldırısının bizzat Erdoğan tarafından desteklenmesi -İran’la ilişkileri bozma pahasına-

Türkiye'nin Mısır'la arasını düzeltme ve Körfez sermayesini çekme çabasının devamı olarak okunabilir.

İhracatı ciddi şekilde zorlayan bu sorunların her iki boyutuyla da kısa vadede ortadan kalkacağını öne sürmek aşırı iyimserlik olur.

2015'İN İLK AYLARINDAKİ EĞİLİMLER KALICI OLUR MU?

2015'in ilk aylarında ekonomideki olumsuz gidişat küresel koşullardan olduğu kadar Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın klientalist ilişki ağlarını AKP'nin ve dolayısıyla başkanlık projesinin oy tabanı olarak koruma çabasından da kaynaklandı. Bu mücadelede Erdoğan şimdilik, uluslararası finans çevrelerini temsil eden Babacan ve ekonomi yönetimi karşısında geri adım atmış görünüyor.

İşin küresel boyutunu biliyoruz: FED'in faiz artırma olasılığına bağlı olarak GOÜ'lerden para çıkışı. Bloomberg TV sitesinde yayımlanan bir haberde şöyle diyordu: "ING verilerine göre, 15 büyük gelişen ülkede 2014'in ikinci yarısında toplam 392,4 milyar dolar net sermaye çıkışı oldu." Bu ülkelerde "2008-2009 krizinde üç çeyrekte gerçekleşen toplam sermaye çıkışı ise 545,9 milyar dolar"dı.³Bir başka deyişle,FED'in politika değişikliği sonucunda 6 ayda GOÜ'lerden çıkan yabancı sermaye, küresel krizin ilk 9 ayında çıkan sermayenin % 72'sine ulaştı.

Türkiye de bu sermaye çıkışından payını aldı. TL'nin dolar karşısında nispeten daha fazla değer yitirmesi Türkiye'nin yapısal zaafalarının (aşırı borçluluk, yüksek cari açık) üzerine binen Merkez Bankası'na müdahale girişiminden kaynaklandı. Uluslararasıfinans çevreleri seçimden sonra ekonomiyi kimin yöneteceğine dair kaygılarını sürdürüyor.

Peki ya seçimlerden sonra? Erdoğan'a başkanlık yolunu açacak bir sonucun çıkması,klientalist şebekelerin etkinliğini koruma adına faiz indirme baskılarının artmasına yol açacak. Erdoğan'ınbu yönde yapacağı müdahaleler olası bir kriz için katalizör işlevi bile görebilir. Yeniden iktidarolması muhtemelen olan AKP'nin nasıl bir politika izleyeceği ise belirsizliğini koruyor. Yine de şunu söyleyebiliriz: Rant üretme ve dağıtma mekanizmalarını eskisi gibi harekete geçirmek kolay değil. Baştan beri söylediğimiz iki nedenle: Uluslararası sıcak para çok daha ürkek davranıyor ve Türkiye'den daha avantajlıülkeleri tercih edebilir.Diğer nedene gelince, bütçe dengelerini bozmamak adına çalışanların reel ücretlerinin düşük tutulması, örneğin emeklilere 100 TL zam yapılması,iç talebi harekete geçirmeye yetmiyor.Halbuki Türkiye ekonomisi ağırlıklı olarak iç talebe bağımlıdır. Geriye kalan yegâne alternatif, yani ihracata dayalı büyüme ise yukarıda ele aldığımız gerekçelerle muhtemel görünmüyor.

EK - 1: İNŞAAT SEKTÖRÜNÜN EKONOMİYİ HAREKETE GEÇİRİCİ ÖZELLİĞİ

Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası'nın Şubat 2015 tarihli "İnşaat Sektörü Raporu"na göre, inşaat sektörü "kendisine bağlı 200'den fazla alt sektörün ürettiği mal ve hizmete talep yaratan konumunda olup, bu yaygın etki, sektörü 'ekonominin lokomotifi'" haline getiriyor. Dolayısıyla, her ne kadar tek başına inşaatın GSMH içindeki payı % 8'ler civarında olsa da, "diğer sektörlerle birlikte GSMH'nın % 30'a yakın olduğu tahmin ediliyor". Ekonomiyi harekete geçiren özelliği nedeniyle Çin dahil birçok GOÜ'de yatırımlar önemli ölçüde inşaat sektörü kaydırılıyor. Rapor'da yer alan aşağıdaki tablo, 2000'li yıllarda ekonomik büyüme ile inşaat sektörü gelişme hızı arasındaki bağıntıyı açıkça ortaya koyuyor.

2005-2006 yıllarında ekonomi yüksek oranlı büyürken inşaat da büyüme rekorları kırıyor. 2007'de her ikisi de hız kesiyor. 2008-09 dönemi küresel krizin patlayıp yayıldığı yıllar. 2010-2011'de Türkiye ortalama % 9 büyürken, inşaat sektörü sırasıyla % 18,3 ve % 11,5 büyüyor. 2012'de cari açığı kısmak için kredi faizleri artırılınca genel ekonomi gibi inşaat da düşük bir büyüme gösteriyor. 2013'de kredi muslukları kontrollü şekilde açıldığında ekonomi % 4 büyürken inşaat sektörü de % 7 büyüdü. Ve nihayet 2014 de inşaatın hızının belirgin şekilde kesilmesi genel ekonomiye de yansdı. Faiz indirimi tartışması esas olarak inşaat sektörünü yeniden canlandırma çabasından kaynaklanıyor.

Tablo 5 - 2000'lerde GSMH ile inşaat sektörü arasındaki ilişki (1998 temel fiyatlarına göre)

YILLAR	GSMH BÜYÜME ORANI (%)	İNŞAAT SEKTÖRÜ GELİŞME HIZI (%)
2005	8,4	9,3
2006	6,9	18,5
2007	4,7	5,7
2008	0,7	-8,1
2009	-4,8	-16,3
2010	9,2	18,3
2011	8,8	11,5
2012	2,1	0,6
2013	4,1	7,0
2014	2,9	2,2

Kaynak: TÜİK

¹Bkz: <http://alternatifsiyaset.net/2015/03/27/omer-faruk-kurhan-erdoganin-fiili-baskanligi-ve-muhalefet>

²Bkz: 30 Mart 2015 tarihli TÜİK Ekonomik Güven Endeksi Bülteni.

³Bkz: <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1756735-kuresel-sermaye-gelismis-piyasalara-donuyor>